مێـــژووی وێنە.. (تێگەیشتنـــی تەکنیکـــی و بیـــری هـــونەری).. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

هەر لە سەردەمی ئەفلاتوونەوە، تاکو ئەمڕۆ "وێنە" وەک بابەتێکی شیکاریی دەروونی و هۆشیاری مەعریفی لە مێژووی فەلسەفە و هونەردا قسەی زۆری لەکراوە. لەو فەیلەسوف و سینەماکارانەی کە بونیادی پڕۆژەی فەلسەفەی میدیا، ڕەخنەیی سینەمایی لەسەر وێنە داڕشتەتەوە (ژان بۆدریار) و (ژان-لوک گۆدار)ە.

(1)

وێنەی "دیمەنێک لە پێنجەرەی لو گراس" لەلایەن زانا و فیزیاکاری فەرەنسی (ژۆزێف نیسفۆر نیێپس) تۆمارکراوە و بە یەکەمین فۆتۆگرافیی مێژوویی دادەنرێت؛ لە تۆمارکردنی ئەو دیمەنەدا پەیامی ئامرازی (تەکنیکـی) ڕوونکردەوە؛ واتە ڕەنگدانەوەی سادەی واقیعی تۆمار نەکرد، بەڵکو خودی "میکانیزمی ئامرازەکە" (کارلێکی تەکنیکی و کیمیایی لەگەڵ ڕووناکی و کات)دا بووە ناوەڕۆکی بنەڕەتیی دیمەنەکە: سەربانی باڵاخانەکانی دەوروبەری ماڵەکەی "نیێپس" لە سەن-ئێت-مارن. لە دیمەنەکەدا ڕۆناکیی خۆر لە هەردوو لای ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای باڵەخانەکاندا و دواتر سێبەریان کردووە، چونکە ماوەی گرتنی وێنەکە (8) کاتژمێری خایاندووە، بۆیە وەک جۆرێک لە "کەڵەکەبوونی کات" لەناو گرتەیەکی فۆتۆگرافیدا بەرجەستە دەبێت؛ لێرەدا مێژووی وێنەگری بە خودی ئامرازەکەوە بەندە، نەک بە دراماتۆڕجیی دیمەنەکە. ئەگەر لەگەڵ "دیمەنی کۆڵانێکی کۆن، چۆڵ و بێدەنگ" بەراورد بکەین، کە (ڤالتەر بنیامین) لە وتاری "کاری هونەری لە سەردەمی دووبارە بەرهەمێنانەوەی میکانیکیدا" قسەی لێکردووە؛ ئەوە دەتوانین بڵێین "دیمەنێک لە پێنجەرەی لو گراس" واقیعێکی بێلایەن نیشان دەدات و زۆتر جەخت لەسەر وردەکارییەکانی ژینگەی فیزیکی دەکاتەوە. بەڵام لە "دیمەنی کۆڵانێکی کۆن، چۆڵ و بێدەنگ" دیواری کۆن، کەرپوچی شکاو و ڕێگای بەردڕێژکراو… ئاماژە بە خولانەوەی مێـژوو دەکات؛ ڕزینی دیوارەکان و کاڵبوونەوەی ڕەنگەکان، جۆرە جوانییەک دەخوڵقێنێ کە پێی دەگوترێت "جوانیی شوێنەوارەکانی کات"؛ بەو مانایەی کات دەبێتە ماددەیەکی سەرەکیی کارە هونەرییەکە و "ڕووبەرێکی کراوە بۆ خەیاڵ". واتە لە تۆمارکردنێکی ڕووتی تەکنیکییەوە یان "کەڵەکەبوونی کات"ەوە

دەپەڕێتەوە بۆ “ڕووبەرێکی کراوەی خەیاڵ”ی قووه□ی □□وتی هونەرییەوە.
بێگومان وێنەکەی (ژۆزێف نیسفۆر نیێپس) لەڕووی مێژووییەوە تایبەتمەندیی خۆی هەیە، بەڵام ڕۆناکیی خۆر و پاشان سێبەرکردن، تێپەڕبوونی ژینگەی فیزیکی کات و بۆشایی دەنوێنێ؛ واتا وێنەکە مام□□ ل□گەڵ “ئێستا” و ماوەی “8 سەعات” دەکات و توانای دابڕانی “لێرە”دا نییە. کەچی لە وێنەی دووەمدا چۆڵیی کۆڵانەکە و نەبوونی ڕاستەوخۆی مرۆڤ و بێدەنگییەکە ناکاتە تێپەڕبوونی کات و بۆشایی، بەڵکو کات دەبێتە ماددەیەکی سەرەکیی دیمەنەکە: کورسییەکی بەجێماو، دەرگایەکی داخراو، دیواری ڕزاو و فانۆسێک-دەبنە بەڵگەی بوونی پێشووتری مرۆڤ، ئەم دۆخە “وەرگر-بینەر” تووشی جۆرێک لە پرسیارکردن دەرباری ئەو کەسانەی پێشتر لەوێدا ژیاون، دەکات.
وێنەی یەکەمیان چەقی پەرەسەندنی تەکنیکی فۆتۆگرافیی نیشان دەدات. وێنەی دووەمیان ڕەوتی پەرەسەندنی فۆتۆگرافیی دەنوێنێ. هەردوو دیمەنەکە ڕەهەندی مێژوویی و لایەنی فەلسەفیی تەکنیک و هونەر دیاری دەکەن. بەڵام پرسیار ئەوەیە: ئایا دەشێ (تەکنیک و هونەر) وەک جیاوازی نێوان تێگەیشتنی هەستیی و بیری ئەبستراک تەماشا بکەین؟!.

(2)

پرسی مەعریفە و چۆنیەتیی گەیشتنی مرۆڤ بە زانست، هەمیشە یەکێک بووە لە تەوەرە سەرەکییەکانی مێژووی فەلسەفە و دەروونناسیی مەعریفی. لە بنەڕەتدا، ئەزموونی مرۆڤ لەگەڵ “بوون” لەسەر دوو پایەی جیاواز و تێکهەڵکێشراو وەستاوە: یەکەمیان، تێگەیشتنی هەستیی کە ڕاستەوخۆ بە جیهانی ماددی و هەستەوە دەمانبەستێتەوە. دووەمیان، بیری ئەبستراک کە توانای داهێنانی چەمک، داڕشتنی مانا، و تێپەڕاندنی واقیعی هەیە. لەنێوان ئەم دوو ئاستەدا، جیاوازییەکی مەعریفیی قووڵ لە مێژووی تەکنیکی و ڕەوتی هونەرییدا بەدی دەکرێت، بەو مانایەی کە ڕەهەندی “تەکنیک” وەک ئامرازی بەرهەمهێنانی ڕێکوپێک و دووبارەبووەوە دەبینرێت و ڕەهەندی “هونەری” وەک کایەی داهێنان، دەربڕینی ڕۆحی و ئیستاتیکی تەماشا دەکرێت.
لێرەدا مێژووی تەکنیکی “دیمەنێک لە پەنجەرەی لو گراس” یەکەمین دەروازەی چوونە ژوورەوەی مرۆڤە بۆ ناو جیهانی وێنە!. ئەگەرچی ئەو ئاستەی مەعریفە تەنها مامەڵە لەگەڵ ئەوەدا دەکات کە “ئێستا” و “لێرە”دا بۆ ماوەی هەشت سەعات ئامادەیە؛ ئەگەرچی ئەو ئاستەی مەعریفە ڕاستەوخۆ لەڕێگای هەستەکانەوە (بینین، بیستن، بەرکەوتن، تامکردن، و بۆنکردن) تێگەیشتنێک تۆمار دەکات و خەسڵەتی بنەڕەتیی

ئەو تێگەیشتنە لەوەدا کورت دەبێتەوە کە دیاریکراو و تاکەکەسییە؛ بۆ نموونە، بینینی ڕۆناکی و پاشان سێبەر لە "دیمەنێک لە پەنجەرەی لو گراس"، کۆی زانیارییەکانی لە سنوورێکی دیاریکراودا دەمێنێتەوە؛ واتە کێشەکەی لەوەدایە کە مێژووی تەکنیکی "مێژووی ئامراز و ڕێگاکان" توانای مامەڵەکردنی لەگەڵ تەکنیکی مێژوویی "ئامراز و ڕێگاکانی خوێندنەوەی مێژوو"دا نییە.

بەڵام بیری ئەبستراک وەک پەڕینەوەیەک لە شتەکانەوە بۆ چەمکەکان لە "دیمەنی کۆڵانێکی کۆن، چۆڵ و بێدەنگ" دەبینرێت، واتە ڤالتەر بنیامین تەنها قسەی لە نیشاندانی دیمەنی کۆڵانێکی کۆن و بێدەنگ نەکردووە. بەڵکو دەست دەکات بە خوێندنەوە و بەراوردکردن، و پەیوەستکردنی نیشانەکان بە ئامادەیی نادیار و "نەبوونی مرۆڤ"ەوە؛ لەوێشەوە پێی وایە ئەزموونی هونەری چیتر هۆکارێک نییە بۆ گواستنەوەی نەریتی هونەری، بەڵکە پانتاییەکی ڕەخنەییە کە مرۆڤ تێیدا فێر دەبێت چۆن بەرگەی زەبر و شۆکەکانی (کات) بگرێت. ئەو ئاستە لە بیرکردنەوە مەودایەکی بێسنوور دەبەخشێتە مرۆڤ تاکو لە سەرووی شوێن و کاتەوە مامەڵە لەگەڵ چەمکەکاندا بکات. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا پەیوەندیی نێوان ئەم دوو کایە مەعریفییە پەیوەندییەکی دیالێکتیکی و تەواوکاریییە، نەک دژایەتی. "تەکنیک" وەڵام دەداتەوە و کێشە چارەسەر دەکات؛ بەڵام "هونەر" پرسیار دەخوڵقێنێت و واقیع دەپشکنێت.

کەواتە تێگەیشتنی هەستیی (تەکنیک) بێ چەمکە ئەبستراکەکان کوێرە، چونکە توانای ڕێکخستنی زانیاریییەکانی نییە؛ چەمکە ئەبستراکەکان (هونەر)یش بێ تێگەیشتنی هەستیی بەتاڵە، چونکە پەیوەندییان بە واقیعەوە دەپچڕێت. لێرەوە جیاوازیی مەعریفی نێوان تێگەیشتنی هەستیی و بیری ئەبستراک لەوەدایە کە هەست، مرۆڤ لەگەڵ کاتی ئێستا و ماددەدا دەبەستێتەوە، لەکاتێکدا بیری ئەبستراک، ئازادیی مانا دەنەخشێنێت.

(3)

واقیعی وێنەکەی (ژۆزێف نیسفۆر نیێپس) بە قووڵاییە و ماوەی (8 سەعات) درێژبۆتەوە، واقیعێکی فیزیکی پێشیووە و بەشێوەیەکی گشتی دەکەوێتە ناوەندناسییە. بەڵام وێنەکەی (ڤالتەر بنیامین) واقیعێکی پرسئامێزی بنەڕەتیی شێوەڕێژ کردووە، واقیعێکی ئاماژەیی بەرهەمهێناوە. شوێنەواری ئەنتۆلۆژی کورسییەکی بەجێماو، دەرگایەکی داخراو، دیواری ڕزاو و فانۆسێک– لە فکر و هۆشیاریی وەرگر-بینەردا بەجێی دەهێڵێت.

بە گشتی وێنە پێکهاتەیەکە بۆ تەماشاکردن، کاتێک شوێن دەگرێتە خۆی و لە کات دەپەڕێتەوە؛ بەوەش لەڕێگای هاوشێوەسازییەوە تەواوی بوون بە وردەکارییەکانییەوە ئاشکرا دەکات. بۆیە دیمەن بەخشراوەکی تەمومژاوی نییە، بەڵکو لە یەک کاتدا هەڵگری ڕاستگۆیی و ئەزموونە و دەربڕینەکانی لە پرسیاری جۆراوجۆردا ڕەنگ دەدەنەوە؛ بەو مانایەش دالی هونەری ئاماژەیە بە زیاتر لە دەلالەتێک.

وێنە دەتوانێت لە واقیعدا ڕەگ داکوتێ و ڕوونتر لە ڕووداو و باوەڕپێکراوتر بەرجەستە بێت. پەیامێک بێت بە مەجازی ڕەوانبێژی و ڕەمزییەت. بەمجۆرە ناتوانرێت جیاوازی لەنێوان میدیۆلۆژی "تەکنیک" و ئەنتۆلۆژیای "هونەری"دا بکرێت، چونکە تێکئاڵاون.

کەواتە لە ئەنجامدا دەکرێت هاوشێوەسازی واقیع بە ڕەمزی جەنگ و شاراوەکان تێربکرێت- وەک لە "دیمەنێک لە پەنجەرەی لو گراس"دا هاتووە؛ چونکە سروشتی هاوشێوەسازی (ماوەی 8 سەعات) بەرهەمدەهێنێت کە پشتیوانی لە ڕۆناکی و داهاتنی سێبەردا دەکات. هاوکات خەسڵەتی گواستنەوەی نەریتی هونەری لە "دیمەنی کۆڵانێکی کۆن، چۆڵ و بێدەنگ" تەنها لە بواری (ناوەندناسی- میدیۆلۆژی) و ئەنتۆلۆژیدا نییە، بەڵکو لە چەسپاندنی جیاوازی و تایبەندمەندیی نائامادەیی مرۆییەوە خۆی دەشارێتەوە. ڕەخنەکردنی ئەو بیرۆکەیەیە، کە وێنە وەک ئامرازێک بە گواستنەوەی واقیع دەبینێت، گوزارشت لە دووبارە داهێنان و خوێندنەوە و داڕشتنەوە دەکات.

(4)

وێنەی "دیمەنێک لە پەنجەرەی لو گراس" جیاوازە لە وێنەی "دیمەنی کۆڵانێکی کۆن، چۆڵ و بێدەنگ" چونکە ئەوەی دوایان هەڵگری ڕامان و بیرکردنەوە و بەدواداچوونە، تەنها لەسەر ژینگەی فیزیکی نەوەستاوە. بەمجۆرە هەر هەوڵێک بە خوێندنەوەی واقیعی مرۆیی، دەبێت لە خاڵێکی ئەنتۆلۆژییەوە دەست پێبکات کە خودی (ڕامان و بیرکردنەوە و ڕەخنە)یە، نەک لە خاڵی ناوەندناسی تێپەڕبوونی کات و بەشایی (ڕۆناکیی خۆر و سێبەرکردن).

ئایا ئەمڕۆ گەشەسەندنی تەکنەلۆژیا (لە بواری مامەڵەکردن لەگەڵ وێنە)دا چ ئالۆنگارییەکی مۆڕاڵی دەخوڵقێنێت؟ تەکنەلۆژیای هاوچەرخی وێنە، بە تایبەتی لە سەردەمی میدیای دیجیتاڵی و ژیریی دەستکرددا، پێگەی ئەنتۆلۆژیی وێنەی لە ئامرازێکی نیشاندانی واقیعەوە بە چالاکی داهێنانی هایپەر-واقیع گۆڕیوە. ئەو وەرچەرخانە تەکنەلۆژییە ئالۆنگارییەکی مۆڕاڵیی قووڵی لەگەڵ خۆیدا هێناوە: کاتێک لە وێنەدا سنووری نێوان ڕاستی و درۆ، ئەسڵ و کۆپی، و بەڵگە و وەهم... نامێنێ!. بە بەدواداچوونی ئەم قەیرانە مۆڕاڵییە، تیۆرییەکانی ژان بۆدریار لە فەلسەفەی میدیا و پرۆژەی سینەمایی و ڕەخنەیی ژان-لوک گۆدار دوو پانتایی فکریی جەوهەریمان بۆ دەسازێنن.

(5)

(ژان بۆدریار) جەخت لەسەر چەمکی "سیمیولاکرا" و "هایپەر-واقیع" دەکاتەوە. بەڵام لەوەدا ئالۆنگارییە مۆڕاڵییەکان تەنها لە "ساختەکردن"ی وێنەدا کورت نابنەوە، بەڵکو لەوەدا کورت دەبنەوە کە وێنەی تەکنەلۆژی چیتر نوێنەرایەتیی واقیع ناکات، شوێنی واقیع دەگرێتەوە. بە بڕوای بۆدریار لە پرۆسەی هاوشێوەسازی و لاساییکردنەوەدا، وێنە چوار قۆناغ تێدەپەڕێنێت: لە ڕەنگدانەوەی ڕاستییەوە دەست پێدەکات، تاکو دەگاتە قۆناغی چوارەم کە تێیدا

وێنە هیچ پەیوەندییەکی بە ڕاستییەوە نامێنێت و لەخۆیدا دەبێتە سیمیولاکرا. بەمجۆرە "پاشەکشەی ڕاستی" وەک ئالەنگارییەکی مۆڕاڵی دەردەکەوێت؛ مرۆڤی هاوچەرخ چیتر لە واقیعدا ناژی، بەڵکو لە ناو تۆڕێکی وەهمی لە نیشانە و ئاماژە دەستکردەکاندا دەژیت کە بەردەوام تەکنەلۆژیا بەرهەمیان دەنێتەوە. بەو مانایەش بەرپرسیارێتیی مۆڕاڵی لە بەرامبەر ئەو هایپەر-واقیعە هیچ مانایەکی نامێنێ، چونکە ڕووداوەکان تەنها دەبنە دیمەنێکی میدیایی و بێدەنگکردنی جەوهەر.

(5)

دەرهێنەر (ژان-لوک گۆدار) لەڕێگای سینەما و فکرەی دژە-سیناریۆوە، ئاماژە بە دەسەڵاتی وێنەی میدیایی و پیشەسازیی هۆڵیود وەک ئامرازی "ئایدۆلۆژی و دەستبەسەرداگرتنی هۆشیاری" دەکات. لای گۆدار، دەستکاریی تەکنەلۆژیی وێنە و مۆنتاژکردنی بە ئاگادارکردنەوەی پێشوەختە (تێکدانی کەرامەتی کەسی و ژیانی تایبەتی)، جۆرێکە لە توندوتیژیی "بینین" بەرامبەر وەرگر-بینەر. بەو مانایەش دەستکارییە تەکنەلۆژییەکان، وێنەی مۆنتاژکراو و بازرگانی بەسەر وەرگر-بینەردا دەسەپێنن تاکو ڕێگا لە بەدواداچوون و بیرکردنەوە و ڕامانی ڕەخنەگرانە بگرن. کەواتە ئالەنگارییە مۆڕاڵییەکە لای گۆدار لە ونبوونی "دیالێکتیکی بینین"دا چڕ دەبێتەوە. گۆدار پرسیارێکی مۆڕاڵی دەکات و دەڵێ: "ئایا ئێمە سەیرکەری وێنەین، یان وێنە کۆنتڕۆڵکەری ئەقڵمانە؟".

بەمجۆرە لە فیلمی "ماڵئاوا لە زمان"دا ژان-لوک گۆدار تەنها تاقیکردنەوەیەکی سینەمایی بەجێ ناهێنێ، بەڵکو هەڵوێستێکی جەوهەریی بەرامبەر ئەو توندوتیژییە هێماییە دەنوێنێ کە وێنەی هاوچەرخ بەسەر هۆشیاریی مرۆڤدا دەیسەپێنێت. گۆدار لەم فیلمەدا پەیوەندیی دەسەڵاتخوازانەی "دال" و "مەدلول" هەڵدەوەشێنێتەوە. لە فیلمەکەدا دەنگەکان، وشە ڕەخنەییەکان و مۆسیقا بە شێوازێکی پچڕپچڕ و ناڕێک دەکەونە سەر دیمەنەکان. بەسەرهاتێکی دیاریکراو لە سەرەتاوە تا کۆتایی ناگێڕێتەوە. لەبری ئەوە، فیلمەکە وەک کۆلاجێکی بینایی "بصری" و فکری، یان وتارێکی فەلسەفیی سینەمایی لەسەر زمان، وێنە، پەیوەندییەکان، و تەکنەلۆژیا دارێژتووە. واتە زمان چیتر ئامرازی بەیانکردنی وێنە نییە، وێنەش چیتر ڕوونکەرەوەی زمان نییە. بەو مانایەش بینەر-وەرگر چیتر ناتوانێت دەقەکە بە ئاسانی بخوێنێتەوە، چونکە نیشانەکان لە سەرچاوەکانی خۆیان دابڕاون. لەم خاڵەدا فیلمەکە پرۆسەی "ماڵئاواکردن لە زمان" جێ بەجێ دەکات؛ نەک تەنها زمانی ئاخاوتن، بەڵکو زمانی دەستەمۆکراوی سینەماش کە چەمکەکان بەسەر بیرکردنەوەدا دەیسەپێنن. لە چارەسەری ئەو

ئاپۆڕایەی نیشانە و داڕمانی زماندا، گۆدار فێنۆمێنۆلۆژیای سەگێک دەخاتە نێوان پەیوەندی ژنێکی هاوسەردار و پیاوێکی سینگڵ کە بە ڕێکەوت یەکتر دەبینن و یەکتریان خۆشدەوێ و مشتومڕی فکری دەکەن، شەڕ دەکەن، و لە کۆتاییدا لە یەکتر جودا دەبنەوە. دواتر ئەم هێڵە داڕێژراوە جارێکی تر لەگەڵ جەستە و ئەکتەری تردا هاوشێوە دووبارە دەبێتەوە… ئەو سەگە ناوی “میێڤیل” و دەبێتە کارەکتەری ناوەندی فیلمەکە. گۆدار دەیەوێ بڵێ ئەو سەگە نوێنەرایەتیی جیهانێک دەکات کە هێشتا بە حوکمی دەستەواژەکان، نیشانە ئایدۆلۆژییەکان چوارچێوەڕێژی و زمانپۆشی بۆ نەکراوە. سەگەکە لە دەرەوەی گرتە و لە دەرەوەی ئاماژە دەستکردەکاندا لە دەوروبەری ڕووبارێکدا دەگەڕێت و چاودێریی سروشت و جیهان دەکات. ئامادەیی ئەو، هێمایە بۆ ئەگەری بوونی بینینێک کە بەرپەرچی کۆنتڕۆڵی سیمیۆتیکی و تەکنۆلۆژی دەداتەوە.
بەمجۆرە پرۆژەی “ماڵئاوا بۆ زمان” ڕاگەیاندنی شکست هێنانی وێنەی هاوچەرخە لە نوێنەرایەتیکردنی ڕاستی، و ڕاگەیاندنی ئاگادارییەکی مۆڕاڵییە بەرامبەر دەسەڵاتی نیشانە دەستکردەکان. گۆدار لەڕێگای داتاشینی زمانی سینەمایی تایبەت بەخۆیەوە، داوامان لێ دەکات لەجیاتی ئەوەی بینەرێکی بێ ئاگای ناو هایپەر-واقیع بین، چاودێرێکی ڕادیکاڵیانە بین و کردەی بینین لە هەڵوێستێکی فەلسەفی، مۆڕاڵی و ڕەخنەییدا تەتەڵە بکەین. گۆدار پێمان دەڵێت بە گەیشتنەوە بە ڕاستی و پاکیی بینین، دەبێت ماڵئاوا لە زمانە چەسپاوەکان و فۆرمە تەقلیدییەکانی سینەما بکەین.

عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا
هەولێر 29/8/2026